

**Баянхонгор аймгийн Байгаль орчны газар
Жинст сумын ИТХ, ЗДТГ
“Аргаль, агнуур судлалын төв” ТББ
“Нүүдэлч салхи” ХХК**

***Баянхонгор аймгийн Жинст сумын
“Хавцгай” тэх агнуурын бүс нутгийн
нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт***

Улаанбаатар
2013 он

Гарчиг

Товч танилцуулга	4
Үндэслэл, шаардлага, шинэлэг тал	4
Зорилго, зорилтууд	5
Хугацаа	5
Оролцсон хүмүүс	5
Нэг. Бэлтгэл ажил	6
1.1. “Хавцгай” АБН-ийн төлөв байдал	6
1.2. Эзэмшил, ашиглалтын байдал	8
1.3. Агнуур зохион байгуулалтын ажилд шаардагдсан техник хэрэгслэлийн бэлтгэл	9
1.4. Газрын зураг бэлтгэл	9
1.5. Агнуур зохион байгуулалтыг гүйцэтгэх ажлын хуваарь, хугацаа	9
1.6. Хээрийн хайгуул судалгааны үед мөрдөгдөх журам, заавар, аргачлал, маягт, бусад баримт бичгүүдийг бүрдүүлсэн байдал	9
1.7. Хээрийн хайгуул судалгаанд шаардагдах ажиглах, бүртгэх, тодорхойлох, байр зүйн зурагтай ажиллах, хэрэглэх багаж, техник хэрэгслэл, технологи, аргачлалыг эзэмших дадлага олгосон байдал	9
1.8. Захиалагчтай тохиролцсон агнуур зохион байгуулалт хийх нөхцөл, бусад асуудал	9
Хоёр. Хээрийн хайгуулын дүн	9
2.1. Арга зүй	9
2.1.1. Тархац байршил, эзэмшил нутгийн талбайг тогтоох	10
2.1.2. Биологийн нөөц болон агнуурын бүс нутгийг үнэлэх	10
2.1.3. Анализ хийх	10
2.1.4. Нас, хүйсийг тодорхойлох	10
2.2. Замлал, сорилын талбайн хэмжээ	11
2.3. Хээрийн хайгуулын хугацаа	11
Гурав. Боловсруулалтын үр дүн	11
3.1. Популяцийн байдал	11
3.1.1. Тархац нутаг	11
3.1.1. Нөөц	12
3.1.2. Сүргийн бүтэц сүрэглэл,	12
3.2. Агнуурын нөөц, ашиглах боломжит хэмжээ	14
3.2.1. Нөхөн үржил	14
3.2.2. Агнуурын нөөц	14
3.3. Агнуурын бүс нутаг, популяцид нөлөөлж буй хүчин зүйлүүдийн үнэлгээ	15
3.3.1. Агнуурын бүс нутгийн үнэлгээ	15
3.3.2. Агнуурын бүс нутгийн уулын туруутны популяцид нөлөөлж буй абиотик болон биотик хүчин зүйлүүд	16
3.4. Агнуурын бүс нутгийг хариуцах бүтэц, чадавхи, үйл ажиллагааны	

тогтвортой байдлыг хангах	16
3.5. Агнуурын бүс нутгийн хамгаалалтын менежмент	17
Дөрөв. Бусад	18
4.1. Агнуур зохион байгуулалтын зардал	18
Дүгнэлт	18
Зөвлөмж	18
Ном зүй	18

Баянхонгор аймгийн Жинст сумын “Хавцгай” агнуурын бүс нутгийн нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт

Товч танилцуулга

Агнуур зохион байгуулалтад хамрагдсан зүйлүүд

- Янгир ямаа

Янгир ямааны (*Capra sibirica*) ангилал: Янгир ямаа нь туруутны баг (*Artiodactyla* Owen, 1848), тугалмайтныхан овог (*Bovidae*), ямаанын төрлийн (*Capra*) туруутан.

Тархац: Дэлхийн тархац нь ОХУ, Казакстан, Узбекистан (Shackleton, 1997), Афганистан, Пакистан, Хятад (Ганьсу, Шинжан), Тажикстан (Wilson, Reeder, 1993), Энэтхэг (Химикал Прапеш; Жамму Кашмир), Киргизстан, Монгол.

Говь-Алтайн баруун өмнөд болон зүүн хэсэг, Хангайн нуруу, Хөвсгөлийн уулсаар байршина (Банников, 1954, Дуламцэрэн, 1970). Монгол орны төв болон зүүн хэсэгт тасархайтсан популяцууд бий. Үндсэн популяцийн зүүн зах нь Өмнөговь аймгийн нутаг дахь Хүрх уул орчим гэж тэмгэлэсэн нь бий. Богд ууланд 1980-аад онд янгир нутагшуулах ажил амжилттай болж хэрэгжсэн. Энэ зүйл Дорноговь аймгийн Их нартын БНГ-т популяц бий. *C.s. hagenbecky* салбар зүйл нь Алтайн өвөр говь, Говийн алтайгаар тархсан. *C.s.sibirica* салбар зүйл нь үндсэн тархцын хойд хэсгээр, Монгол алтайн хойд хэсгээр тархсан (Fedesenko, Blank, 2001).

Статус: Янгир ямаа (*Capra sibirica* Pallas, 1776) нь Монголын хөхтний улаан дансанд олон улсад “анхааралд өртөхөөргүй”, бүс нутгийн хэмжээнд “ховордож болзошгүй” гэж үнэлэгдсэн.

БНМАУ-ын АИХ-ын тогтоолоор 1953 онд янгир ямаа агнахыг хорьж, дархан цаазтай болгож байснаас гадна Монгол улсын Засгийн газрын 1995 оны 152-р тогтоолоор янгир ямааг ховор амьтны жагсаалтад оруулсан байдаг.

Монгол улсын Засгийн газрын тогтоолоор (№264) 2001 оноос “ховор” амьтны жагсаалт, “Монгол улсын улаан ном”-д (1987, 1997) бүртгэгдсэн.

7-р сарын 15-оос 10-р сарын 15 хүртэл агнахыг зөвшөөрдөг (“Амьтны тухай” хууль, 2012). Голлон тусгай зориулалтаар зөвшөөрөл олгодог. Янгир ямааны тархац нутгийн 14 орчим хувь нь улсын тусгай хамгаалалттай газарт хамрагдсан байна (Хөхтний улаан данс, 2011).

Ховордлын шалтгаан: Хяналтгүй, зохицуулалтгүй болон хууль бусаар агнахаас гадна бэлчээр нутгаар шахах, амьдрах орчныг доройтуулах нь ховордох шалтгаан болж байна. Уул уурхайн үйл ажиллагаа нилээд нөлөөлдөг.

Үндэслэл, шаардлага, шинэлэг тал

Ан амьтны нөөцийг тогтвортой хамгаалахад иргэд, нөхөрлөлийн сонирхлыг татахгүйгээр тэдний оролцоо хангалтгүй байх нь илэрхий юм. Иймээс агнуурын ховор зүйлүүдийн нөөцийг удаан хугацаанд тогтвортой, орон нутаг, иргэдэд өгөөжтэй, агнуурын амьтны санд хал багатай ашиглахын тулд агнуурын бүс нутгийг тогтоож баталгаажуулах шаардлагатай байдаг. Ийм агнуурын бүс нутагт нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалтын дүнд үндэслэсэн менежментийн төлөвлөгөө боловсруулж, “нутгийн иргэдэд түшиглэсэн” хэлбэрийн агнуурын

менежментийг хэрэгжүүлснээр зэрлэг амьтдын хамгаалалтад идэвхтэй оролцуулах боломж бүрдэнэ.

Дээрх зарчмын дагуу зэрлэг амьтны амьдрах орчныг хамгаалах, менежменттэй ашиглалтыг хэрэгжүүлэх зорилгоор хэд хэдэн агнуурын бүс нутаг, орон нутгийн хамгаалалттай газрыг Баянхонгор аймгийн нутагт байгуулсны нэг нь Жинст сумын “Хавцгай” агнуурын бүс нутаг (АБН) юм.

2012 онд “Амьтны тухай” хууль батлагдаж агнуур зохион байгуулалтын тайлан дүгнэлтийг үндэслэн агнуурын менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулж хэрэгжүүлэхээр болов. “Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам”-ыг хуулийн өөрчлөгдсөн заалтууд, шинэ нөхцөлд зохицуулан шинэчлэн боловсруулж Засгийн газрын тогтоолоор баталсан байна.

Дээрх зарчим, шинэчлэгдэн өөрчлөгдсөн хууль, тогтоомжийг үндэс болгон “Хавцгай” АБН-т агнуур зохион байгуулалт хийх, ан агнуурын менежментийн төлөвлөгөөний төсөл боловсруулах ажлыг аймгийн БОГ, Жинст сумын ЗДТГ-ын захиалга, “Нүүдэлчин салхи” ХХК-ны санхүүжилтээр “Аргаль, агнуур судлалын төв” ТББ 2013 онд гүйцэтгэлээ.

Зорилго, зорилтууд

Баянхонгор аймгийн Жинст сумын нутаг “Хавцгай” АБН-т нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт хийх, агнуурын менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулан хүлээлгэн өгөх нь үндсэн зорилго болно.

Зорилтууд:

А. Хээрийн судалгааны явцад

1. Хавцгай орчимд янгир ямааны нөөцийг тогтоох
2. Агнуурын нөөцийг тогтоох
3. Сүргийн бүтцийг тодорхойлох
4. Тархац байршлыг тогтоох
5. Зөвлөлдөх уулзалтыг агнуурын бүс нутгийг хариуцагч хуулийн этгээдийн төлөөллийг оролцуулан хийх

Б. Боловсруулалтын явцад

6. “Хавцгай” агнуурын бүс нутагт хийсэн нарийвчилсан агнуур,зохион байгуулалтын тайлан,
7. Менежментийн төлөвлөгөөний төсөл боловсруулан захиалагчид өгөх.

Хугацаа

Бэлтгэл ажил 2013 оны 7-р сарын 1-ээс 10.

Хээрийн хайгуулын хугацаа 2013 оны 07-р сарын 11 –нээс 7-р сарын 30.

Боловсруулалтын хугацаа -2013 оны 8-р сарын 1-нээс 8-р сарын 15

Судалгаанд оролцсон хүмүүс:

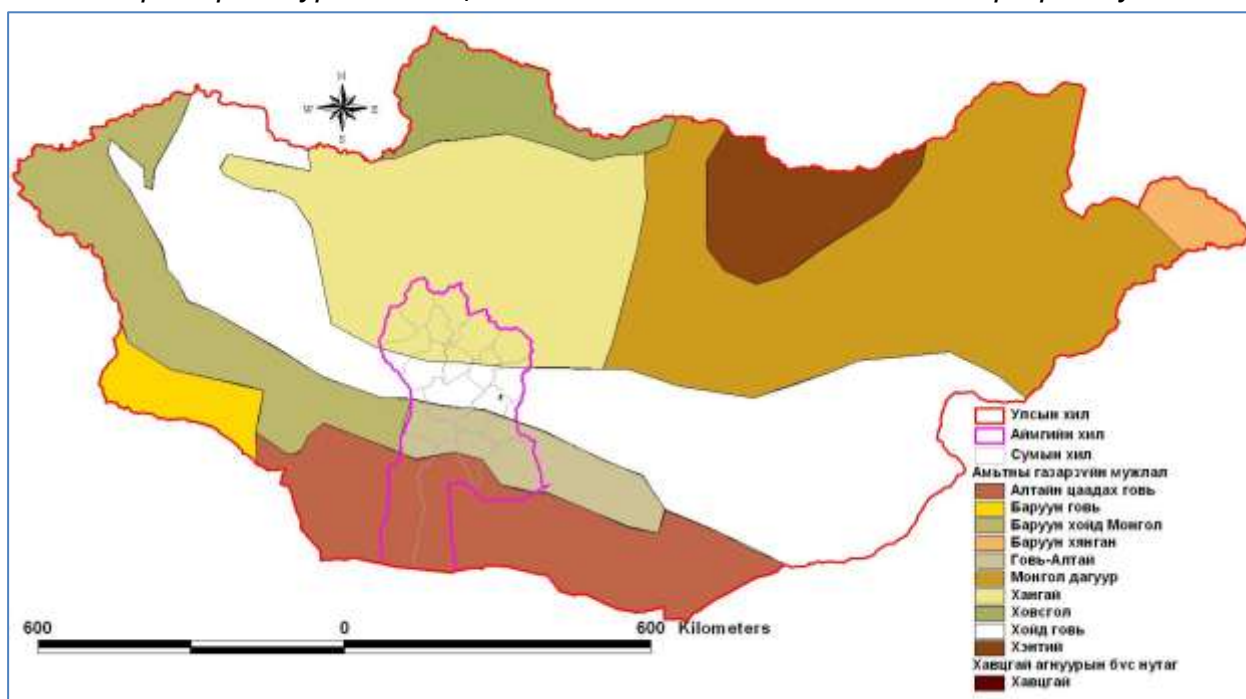
1. С.Амгаланбаатар -“Аргаль, агнуур судлалын төв” ТББ-ын тэргүүн, агнуур зүйч
2. С.Батдорж - “Аргаль, агнуур судлалын төв” ТББ-ын гишүүн, ШУА-ийн Биологийн хүрээлэнгийн ЭША
3. Х.Зоригт - “Ажийн болор” ХХК-ын ерөнхий захирал
7. Д.Чулуунбаатар - жолооч

Нэг. Бэлтгэл ажил

1.1. “Хавцгай” АБН-ийн төлөв байдал

“Хавцгай” АБН нь Амьтны газар зүйн мужлалаар Уулархаг азийн дэд их муж, Монгол Төвдийн мужийн говийн дэд мужийн хойд говийн тойрогт хамрагддаг. Энэ АБН нь 33.75 км² талбайтай.

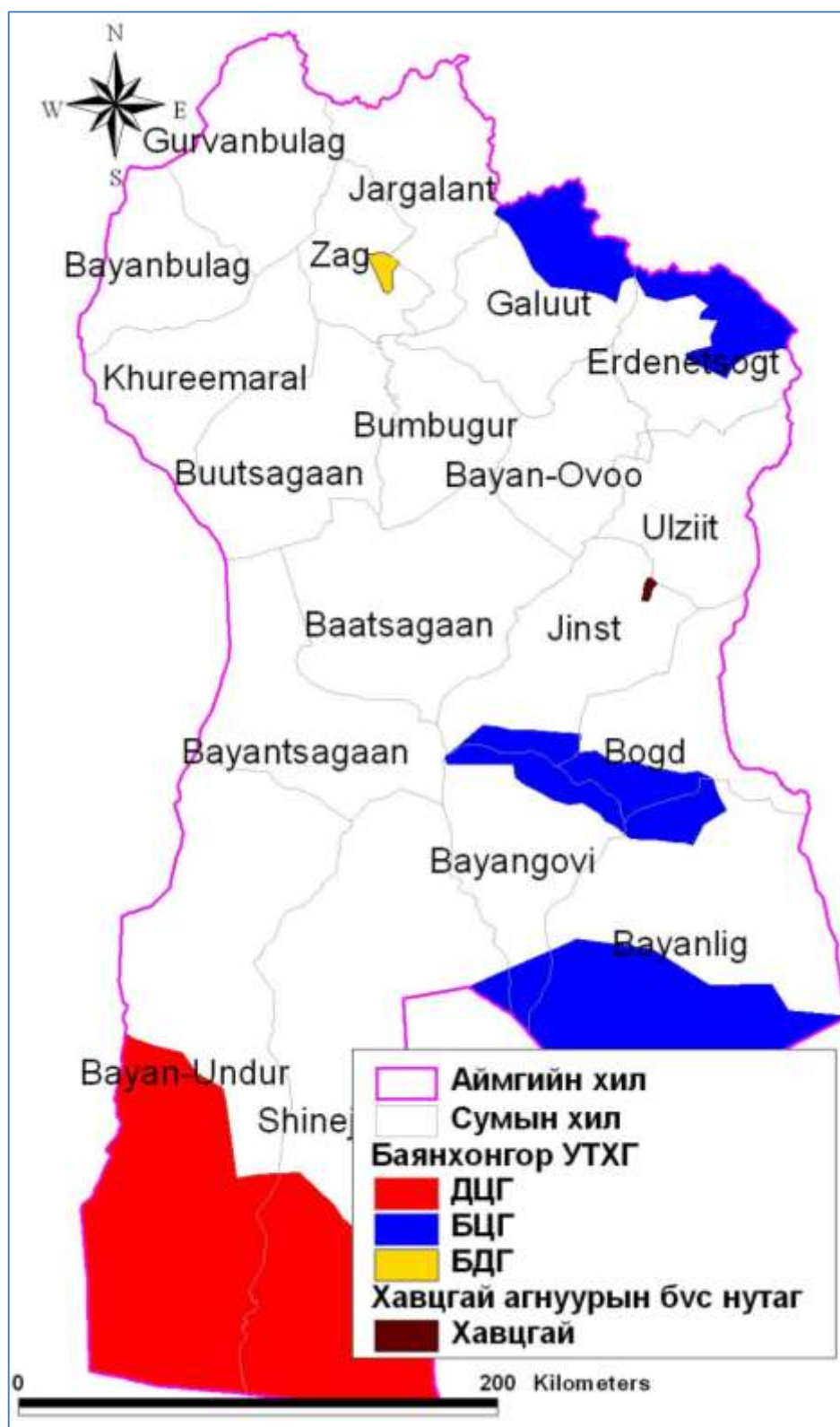
1-р газрын зураг. “Хавцгай” АБН ба амьтны аймгийн газар зүйн мужлал

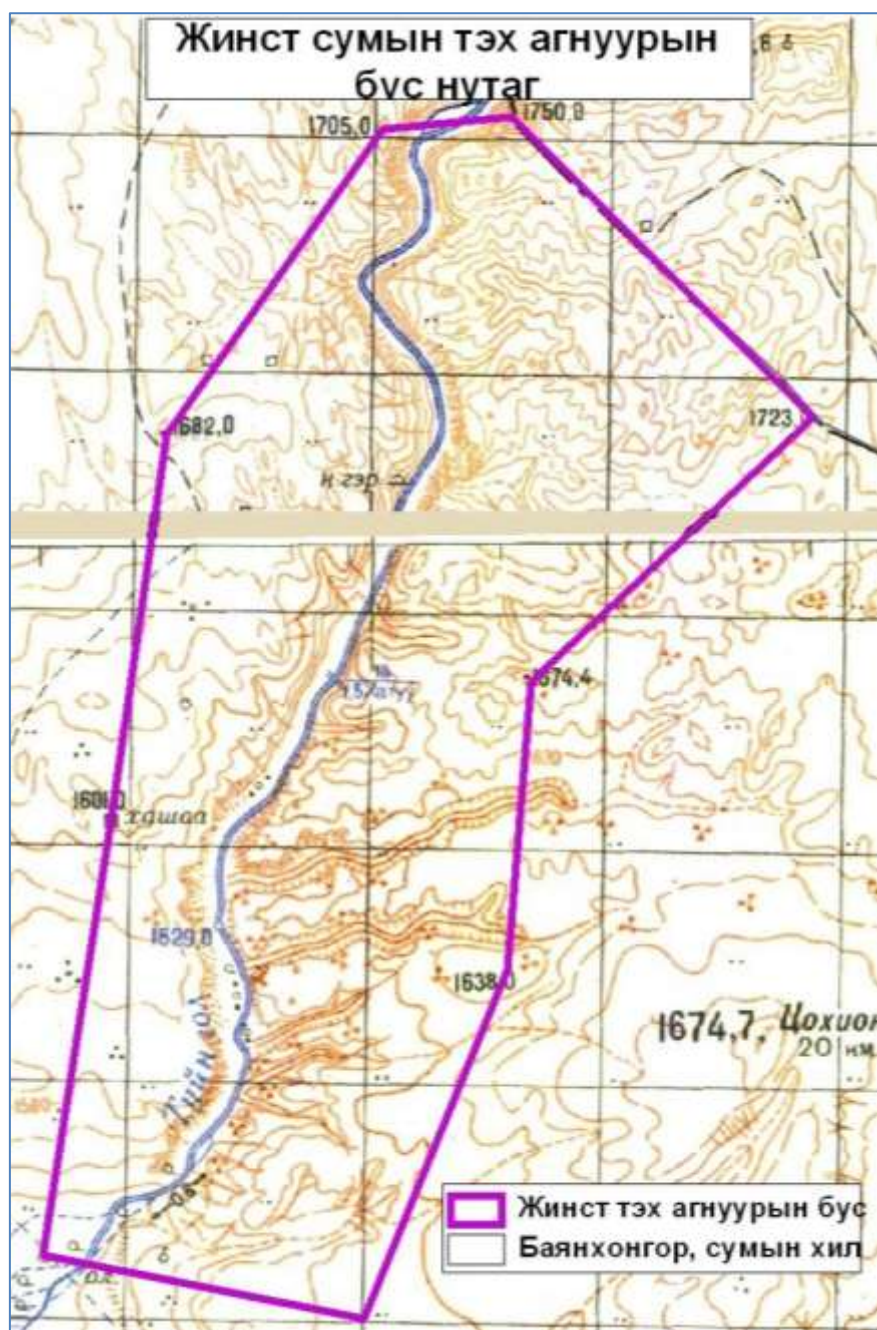
Газар зүйн байршил, газрын гадарга. “Хавцгай” АБН нь Монгол орны баруун урд хэсэгт Баянхонгор аймгийн Жинст сумын нутагт оршдог.

Тухайн нутаг нь уулын хээрийн ландшафт зонхилсон онцлогтой. Чийгшэл дунд зэрэг байдаг нь уулархаг нутгийн ландшафтын гол онцлог юм.

2-р газрын зураг. “Хавцгай” АБН-ийн байршил

3-р газрын зураг. “Хавцгай” агнуурын бүс нутаг

Уур амьсгал. Хавцгай орчмын жилийн агаарын дундаж хэм ойролцоогоор $+5^{\circ}\text{C}$ - -4°C хм байдаг. Хамгийн хүйтэн нь 1-р сард тохиож агаарын хэм дунджаар -23°C -ээс -39°C хүрнэ. Хамгийн дулаан нь 7-р сард тохиож $+38^{\circ}\text{C}$ хүрнэ.

Салхи хойноос болон баруун хойноос зонхилон дунджаар 0.9-1.5 м/сек хурдтай салхилна.

Агаарын дундаж чийгшил 70-75%. Хамгийн хуурай улирал хавар бөгөөд энэ үед агаарын харьцангуй чийгшил 45-55% байна. Жилд унах хур тундасны хэмжээ дунджаар 350-450 мм. Үүний 95-97% нь зуны улиралд 7, 8-р сард унадаг байна.

1.2. Эзэмшил, ашиглалтын байдал

“Хавцгай” АБН-ийг “Нүүдэлчин салхи” ХХК хариуцан хамгаалахаар аймгийн БОГ болон сумын Засаг даргатай гэрээ байгуулсан. Агнуурын бүс нутгийн менежментийн төлөвлөгөөг хариуцан хэрэгжүүлэх, агнуурын бүс нутгийн орчимд

амьдардаг иргэдээс бүрдсэн нөхөрлөлийг байгуулан чадавхижуулах, 2015 оноос хамгаалалтын менежментийг хариуцах эрхийг энэхүү нөхөрлөлд шилжүүлэх зэрэг үүрэг хүлээсэн байна. АБН-ийг хариуцагч “Нүүдэлчин салхи” ХХК-ниас ирүүлсэн туршлага, чадавхийн талаарх танилцуулгыг хавсаргав (Хавсралт).

“Хавцгай” орчимд тэхийн олзворын агнуур голлон явагдаж ирсэн байна.

“Хавцгай” АБН-т агнуур зохион байгуулалт болон агнуурын менежментийн төлөвлөгөө боловсрогдож байгаагүй. Энэ нутаг одоогоор ОНХГ-т хамрагдаагүй байна.

1.3. Агнуур зохион байгуулалтын ажилд шаардагдах техник хэрэгслэлийн бэлтгэл

Агнуур зохион байгуулалтад шаардлагатай дараах техник хэрэгслэлийг бэлтгэв. Үүнд

- Дуран
- Спарингоскоп
- Зургийн аппарат
- GPS
- Бүртгэлийн хуудас
- ArcView 3.2 программ бүхий laptop
- Радио станц
- Rangefinder (зай тодорхойлогч)
- Компас

1.4. Газрын зураг бэлтгэл:

1:100000 болон 1:500000-ын масштабтай байр зүйн зураг бэлтгэсэн. Гэхдээ судалгаанд дээрх масштабтай байр зүйн зургийг файл хэлбэрээр ArcGIS, ArcView зэрэг программд зориулан ашиглав.

1.5. Агнуур зохион байгуулалтыг гүйцэтгэх ажлын хуваарь, хугацааг тогтоож төлөвлөсөн хугацаандаа буюу 7-р сарын 11-ээс 8-р сарын 1-нд ажилласан.

1.6. Хээрийн хайгуул судалгааны үед мөрдөгдөх аргачлал, маягт, бусад баримт бичгүүдийг бүрдүүлж хайгуулд оролцогчдод танилцуулав. Тухайлбал “Уулын туруутны нөөц тогтоох аргачлал”, шинэчлэн батлагдсан “Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам” зэргийг танилцуулж хөдөлмөр аюулгүй ажиллагааны зааварчлага өгөв. Ууланд хайгуул хийх үед цувран яваа хүмүүс бие биенийхээ дээрээс чулуу унагах, халтирч унах, мориноос унах зэргээр бэртэх нь түгээмэл байдаг тул анхааруулав.

1.7. Хээрийн хайгуул судалгаанд шаардагдах ажиглах, бүртгэх, тодорхойлох, байр зүйн зурагтай ажиллах, хэрэглэх багаж, техник хэрэгслэл, технологи, аргачлалыг эзэмших дадлагыг оролцогчдод сургаж эзэмшүүлсэн. Тухайлбал, тодорхой зайг баримжаалан болон

“Rangefinder” ашиглан тодорхойлох, GPS, компас хэрэглэх, газрын зураг ашиглах, бүртгэл маягтуудыг бөглөх зэрэг дадлага эзэмшүүлэв.

- 1.8. **Захиалагчтай тохиролцон агнуур зохион байгуулалт хийх нөхцөл, бусад асуудлыг** гэрээндээ тусгав.

Хоёр. Хээрийн хайгуулын дүн

2.1. Арга зүй:

1. Янгир ямааны нөөцийг “Уулын туруутны нөөц тогтоох аргачлал” болон Distance программ ашиглан тогтоов. Маршрутын болон талбайн буюу “block” аргыг хослуулан хэрэглэв. Хайгуулын замлалыг урьдчилан тогтоов. Бид зөвхөн АБН-т судалгаа хийх бөгөөд энэ нь харьцангуй том бус талбай тул сорилын талбайг санамсаргүй сонголтоор бус байршил нутгийн 80-аас доошгүй хувийг хамруулах зорилго тавьсан. Энэ нь “Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам”-д нийцэж байгаа юм. Газар зүйн мэдээллийн системийн ArcView программ, түүний өргөтгөлүүдийг ашиглан зураглал үйлдэв.
2. Янгир ямааны сүргийн бүтцийг тогтоохдоо нас хүйсийг бие гүйцсэн эр, эм, төлөг, төл гэж ангилав.
3. Нөхөн үржлийн чадавхийг тогтоохдоо нэгж эмэгжид оногдох борлонгийн харьцаагаар тогтоов.
4. Агнуурын нөөцийг тогтоохдоо биологийн нийт нөөц, нөхөн үржлийн чадавхи, харлаг тэхийн тоо, хүний дам ба шууд нөлөө зэргийг харгалзан тогтоов.
5. Агнуур зохион байгуулалтын тайлан боловсруулах, агнуурын бүсэд хэрэгжүүлэх менежментийн төлөвлөгөө боловсруулахдаа талуудын гаргасан саналыг харгалзав.

Захиалагчаас тавьж буй дараах шаардлагыг баримталсан:

“Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам”-ын заалтуудыг мөрдөв.

АБН-ийг хариуцагч хуулийн этгээдийн төлөөллийг судалгаанд оролцуулах, сумын байгаль орчны салбарын ажилтнууд, малчид, үр дүнг хэрэглэгчдийн төлөөлөгчдийг аль болох өргөн оролцуулж мэдээлэл өгөх, авахыг чухалчлав.

2.1.1. Тархац байршил, эзэмшил нутгийн талбайг тогтоох.

Янгир ямааны тархац, эзэмшил нутгийн талбайг тогтоохдоо газар зүйн мэдээллийн системийн ArcView 3.2 программ, түүний Spatial Analyst, Home range зэрэг өргөтгөлүүдийг ашиглан, “хамгийн бага гүдгэрт олон өнцөгтийн арга” ба “kernel” гэсэн 2 аргаар тогтоов.

2.1.2. Биологийн нөөц болон агнуурын бүс нутгийг үнэлэх

Агнуурын амьтны биологийн нөөц болон агнуурын бүс нутгийг үнэлэхдээ ШУА-ийн биологийн хүрээлэнгийн эрдмийн зөвлөлөөр баталсан “Уулын туруутны нөөцийг тогтоох” аргачлалыг ашиглав.

2.1.3. Анализ хийх

Статистик тооцооны болон газар зүйн мэдээллийн программ хангамжуудтай харилцан зохицсон, мэдээг чөлөөтэй хөрвүүлэх боломжтой байдаг тул боловсруулалтад Excel программ ашигласан.

2.1.4. Нас, хүйсийг тодорхойлох

Нас, хүйсийг өнгө зүс, биеийн хэмжээ, эвэр зэрэг шинжээр тодорхойлов.

2.2. Замлал, сорилын талбайн хэмжээ

“Хавцгай” АБН нь 34,90 км² талбайтай. Нийтдээ 9.67 км урттай, дундчаар 3 км-ийн өргөн зурваст (нэг талдаа дундчаар 1.5 км) ажиглалт хийсэн нь дээж талбайн хэмжээ ойролцоогоор 29.0 км² талбай болж байна. Дээж талбай нь агнуурын бүс нутгийн 83,1% болж байна. Өөрөөр хэлбэл “Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам”-д нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт хийхэд агнуурын бүс нутгийн талбайн 80-аас доошгүй хувьд нь дээж талбайг сонгоно гэсэн нөхцөл биелэгдсэн байна.

1-р Хүснэгт. Судалгаа хийсэн талбай

№	Агнуурын бүс нутаг	Нийт талбай /км ² /	Сорилын талбай /км ² /	Эзлэх хувь
1	“Хавцгай” тэх агнуурын бүс	34.90	29.0	83,1

2.3. Хээрийн хайгуулын хугацаа

Хээрийн хайгуул хийхдээ янгир ямааны нөөцийг тогтооход тохиромжтой хугацааг харгалзав.

Гурав. Боловсруулалтын үр дүн

3.1. Популяцийн байдал

3.1.1. Тархац нутаг

Янгир ямаа Хавцгай АБН-т үндсэндээ жигд тархацтай бөгөөд байнга шилжилт хөдөлгөөн хийж байдаг учир нэг газраа тогтвортой байдаггүй.

3.1.2. Нөөц

Янгир ямаа

Бид “Хавцгай” АБН-т 9,67км урттай замлалд, 3 км-ийн өргөн зурваст буюу 29,0 км² дээж талбайд ажиглалт бүртгэл хийсэн ба нийтдээ 11 сүргийн 38 бодгаль тэмдэглэсэн байна. Бидэнд харагдаагүй янгир ямаа байж болно. Тэмдэглэгдсэн янгир ямааны тоонд экстраполяц хийхэд нөөц нь агнуурын бүс нутагт **39,7±3** орчим байна.

2-р хүснэгт. Жинст сумын “Хавцгай” АБН-т тэмдэглэгдсэн янгир ямаа

ID	Огноо	Цаг	Зүйл	эр	эм	1 нас	ишиг	Дүн	Зай	Өнцөг	lat	long	Тайлбар
1	ҮИ/14	6:42	CS	4				4	300	100	45.67837	100.71837	3 дунд, 1

													харлаг
2	YI/14	6:52	CS		1	1	1	3	200	90	45.67721	100.70218	
3	YI/14	6:58	CS		1		1	2	150	90	45.67721	100.70218	
4	YI/14	7:02	CS	1	1	1		3	200	85	45.67721	100.70218	дунд
5	YI/14	8:24	CS	1	1	2		4	200	90	45.67002	100.71893	дунд
6	YI/14	8:26	CS		1		1	2	250	85	45.67002	100.71893	
7	YI/14	8:50	CS	2				2	300	120	45.67002	100.71893	Харлаг
8	YI/14	9:35	CS		6	3	3	12	400	110	45.66404	100.71297	
9	YI/14	9:36	CS		1		1	2	300	100	45.66404	100.71297	
10	YI/14	9:38	CS	1				1	350	120	45.66404	100.71297	залуу
11	YI/14	9:50	CS		1	1	1	3	500	160	45.66404	100.71297	
	Дүн			9	13	8	8	38					

3.1.3. Сүргийн бүтэц сүрээглэл,

Хээрийн хайгуулын явцад нийтдээ янгир ямааны 11 сүргийн 38 бодгаль тэмдэглэв. Сүргийн бүтэц нь Тэх:эмэгж:борлон:ишиг гэсэн дарааллаар **23.7:34.2:21.1:21.1** хувьтай байлаа (1-р диаграмм).

1-р диаграмм. “Хавцгай” АБН-ийн янгир ямааны сүргийн бүтэц

100 эхэд оногдох хурга нь тухайн популяцийн төлжилтийн хувийг илэрхийлдэг. Энд бид 13 эмэгж, 8 борлон, 8 ишиг тэмдэглэсэн нь эх хурганы харьцаа 1,63 байна. Өөрөөр хэлбэл төллөлт 61.54%-тай байна. **Нөхөн төлжилт нь мөн 61,54%-тай** байгаа нь өндөр үзүүлэлт юм. (2-р диаграмм). Энэ нь тухайн нутагт янгир ямааны популяцийн нөхөн үржилтэд хөндлөнгийн нөлөө бага байгааг харуулж байна.

2-р диаграмм. Эмэгж ишигний харьцаа

Тэх, эмэгжийн харьцаа тухайн популяцийн бүтэц хэвийн байгаа эсэхийг тодорхойлоход гол үзүүлэлт болдог. Энд тэх, эмэгжийн харьцаа 1,4:1 байгаа нь энэ нутагт тэх илүү байршдагийг харуулж байна (3-р диаграмм).

3-р диаграмм. Тэх, эмэгжийн харьцаа

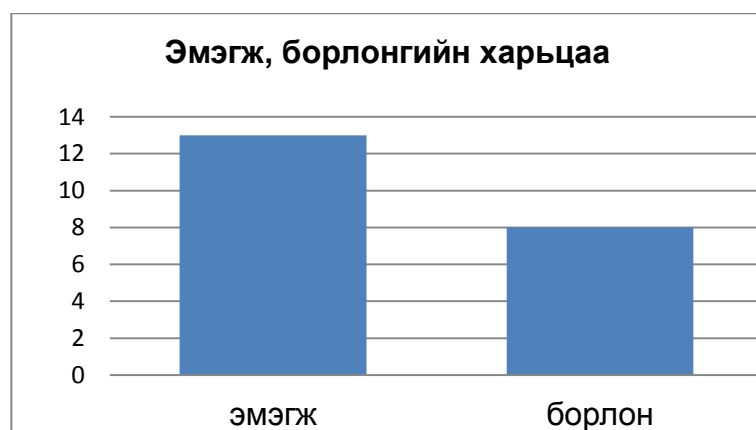

3.2. Агнуурын нөөц, ашиглах боломжит хэмжээ

3.2.1. Нөхөн үржил

Популяцийн нөхөн үржлийн чадавхийг 100 эхэд ноогдох тухайн жилийн төл амьтны тооны харьцаагаар биш эх, 1 настай бодгалийн буюу бие даах чадвартай, хамгийн бага насны бодгалийн харьцаагаар тогтоодог. “Хавцгай” орчимд бид янгир ямааны 8 борлон тэмдэглэсэн. Эндээс харахад янгир ямааны популяцийн **нөхөн үржлийн чадавхи 61,54% байна** (4-р диаграмм).

4-р диаграмм. Янгир ямааны нөхөн үржлийн чадавхи

3.2.2. Агнуурын нөөц

"Агнуурын нөөц " гэж агнуурын амьтны биологийн нөөцөөс хэвийн өсөлт, үржилтийг алдагдуулахгүй агнах, барих боломжтой тоо, хэмжээ болохыг "Амьтны тухай" (2012) хуулинд тодорхойлсон байдаг.

Агнуурын нөөц нь амьтны зүйл бүрд ашиглалтын зорилгоосоо шалтгаалан өөр өөр аргачлалаар үнэлэгддэг. Тухайлбал махыг нь хэрэглэхээр туруутан амьтдыг, арьс, үсийг нь хэрэглэхээр мэрэгчид, махчдыг агнах бол хүйсийг харгалзах шаардлага гардаггүй. Иймд тухайн популяцийн нөхөн үржих боломжийг нь үндэслэн, хүйсний харьцааг харгалзаад бие гүйцсэн амьтдын тодорхой хувийг агнаж болно.

Тэх нь тусгай зориулалт, тусгай төлбөртэй олзворын ан бөгөөд эд эрхтний тодорхой илүү шинжээр шилж, өөрөөр хэлбэл том эвэртэйг нь сонгож агнадаг.

"Хавцгай" АБН-т 9 тэх тэмдэглэсэн. Үүнээс 3 (33%) нь харлаг, 5 (55,5%) нь дунд, 1 нь залуу насанд (11.1) хамаарагдах эвэртэй байна.

5-р диаграмм. Тэхийн насны ангилал (эврийн ангиар)

Энэ АБН-т янгир ямааны нөхөн үржлийн чадавхи нь **61,6%**. Энэ нь янгир ямааны популяцид хүний шууд ба дам нөлөөлөх сөрөг хүчин зүйлийг тооцолгүйгээр өсөх

хувь хэмжээ юм. Дундаас хөгшин (харлаг) насанд жил бүр 2-3 тэх шилжих боломжтой. Иймд байгалийн нөхцөлд зэрлэг махчин амьтдад өртөх болон бусад байгалийн хүчин зүйлүүдийн шалтгаануудыг тооцоод, Харлаг тэхүүд үржилд орох нөхцлийг хангаад, агнасны дараа өсөлт явагдаж байхаар тооцвол жил бүр **1-3 тэхийг** агнуулах боломжтой гэж үзэж байна. Энэ нь хууль бус агнуур зэрэг хүний сөрөг нөлөөллийг бүрэн зогсоосон үед хэрэгжих боломжтой. Харин хууль бус агнуур зэрэг хүний шууд ба дам нөлөөлөл зогсоогүй үед популяцийн бууралтыг тооцоход хүндрэлтэй тул агнуурын нөөцийг үнэлэх боломжгүй. Агнуурын нөөц тогтоогдоогүй үед ашиглалт боломжгүй. Иймээс хууль бус агнуурыг зогсоохын тулд хяналтыг сайн хийх шаардлагатай.

Харин агнуулахдаа “Нутгийн иргэдэд түшиглэсэн ан агнуурын менежмент”-ийн хүрээнд “Бизнесийн төлөвлөгөө” боловсруулан хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

3.3. Агнуурын бүс нутаг, популяцид нөлөөлж буй хүчин зүйлүүдийн үнэлгээ

3.3.1. Агнуурын бүс нутгийн үнэлгээ

“Хавцгай” АБН-ийн орчимд цөөн малчин өрхүүд улирлаар сэлгэн байршдаг. Бид тус АБН-ийн орчимд буй өрхүүдийг бүртгэн авч зураглав.

Малчин өрхүүдийн нохой нь ан амьтдыг дайжуулахад бэлчээрийн давхцалаас илүү нөлөө үзүүлдэг.

“Хавцгай” орчимд ургамалжилт, бэлчээрийн даац, хүрэлцээний судалгааг мэргэжлийн байгууллага, хүмүүсээр хийлгэх шаардлагатай.

Аргаль хонинд бэлчээрийн өрсөлдөгч зэрлэг амьтан, тухайлбал бусад зүйлийн уулын туруутан ховор. Гол дайсагнагч зүйл нь чоно боловч нөөц нь албан ёсоор үнэлэгдээгүй.

3.3.2. Агнуурын бүс нутагт нөлөөлж буй абиотик болон биотик хүчин зүйлүүд

А. Биотик хүчин зүйлүүдэд хүний нөлөө голлодог байна. “Хавцгай” орчмын нутагт ан багагүй хийдэг байна. Тарвага зэрэг амьтдыг нутгийн хүмүүс олон тоогоор агнадаггүй байж болох боловч тус бүс нутагт буугаар буудах, машин техникээр үргээх нь аргаль хонийг дайжуулах нөлөө үзүүлдэг байна.

Аман мэдээнээс харахад тарвагыг хууль бусаар багагүй агнадаг бөгөөд уулын туруутныг хууль бусаар агнасан мэдээ байхгүй байна. Иймд хамгаалалтын бүтцийг хэвийн ажиллагаатай болж жигдэртэл эхний жилдээ 3 хүртэл тэх агнуулах нь зүйтэй. Цаашдаа мониторингийн болон популяцийн нэмэлт судалгааны дүн, хамгаалалтын үйл ажиллагааны үр нөлөөг харгалзан агнах тоог нэмэгдүүлэх боломжтой.

“Хавцгай” АБН-ийн нутаг, түүний орчимд байрших өрхүүдийг оролцуулан нөхөрлөл байгуулж эндээс байгаль хамгаалагчдыг сонгон ажиллуулах нь зүйтэй. Нөхөрлөлийн гишүүдэд тусгайлан хариуцах нутгийг нь зааж хариуцуулбал хяналтыг хөнгөвчлөх үр дүнтэй байна.

Б. Абиотик хүчин зүйлийн нөлөө харьцангуй бага боловч ган, зудтай үед нилээд хорогддог.

3.4. Агнуурын бүс нутгийг хариуцах бүтэц, үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангах

“Хавцгай” АБН-ийн гол зорилго нь ойн агнуурын амьтдын нөөцийг орон нутгийнхны оролцоотой хамгаалах, ашиглах явдал юм. Энэ бүс одоогоор ОНХГ болон бусад хэлбэрээр хамгаалалтад авагдаагүй тул тогтвортой агнуурын менежментийг хэрэгжүүлэх баталгаа байхгүй.

Хариуцан хамгаалах үүрэг бүхий нөхөрлөл, хуулийн этгээд нь агнуурын бүс нутаг төдийгүй янгир ямааны үржлийн болон үр төлөө өсгөх үйл явагддаг бусад газруудад ч тодорхой хэмжээгээр хамгаалалтын арга хэмжээнд зардал гаргах хэрэгтэй.

Санхүүгийн тогтвортой эх үүсвэр нь агнуурын бүс нутагт хамгаалалтын менежментийг хэрэгжүүлэх гол нөхцөл болно. Иймд ангаас орох мөнгийг хяналттайгаар зөвхөн агнуурын бүс нутгийн менежментийн зорилгод нь нийцүүлэн зарцуулах хэрэгтэй байдаг. Орон нутаг, нөхөрлөл, АБН-ийг хариуцан хамгаалж буй хуулийн этгээд нь ан агнуулах гэрээндээ хамгаалалтын менежментэд зарцуулах хөрөнгийн эх үүсвэрийн талаар тодорхой оруулж хуримтлал үүсгэх боломжтой. Орон нутгийн агнуурын бүс нутгийг хариуцаж буй бүтэц нь (нөхөрлөл, хуулийн этгээд) анчидтай өөрсдөө гэрээ байгуулан үйлчилгээгээ бүрэн хариуцан явуулах нь орлогын тогтвортой, өсөн нэмэгдэх үүсвэртэй болох гол арга байж болно. Үүний тулд агнах зөвшөөрлийг өөрсдийн мэдэлд авах, ангийн маркетингийг орчин үеийн шаардлагад нийцүүлэн хэрэгжүүлэх чадвартай боловсон хүчин бэлтгэх, харилцаа тогтоох болон бусад мэдлэг, туршлага хуримтлуулах шаардлагатай болох бөгөөд энэ нь ихээхэн цаг хугацаа шаардсан ажил байдаг.

Агнуурын бүс нутгийг хамруулан ОНХГ-ыг байгуулж хил хязгаарыг нь тогтоон сумын ИТХ-аас баталгаажуулах шаардлагатай. Мөн агнуурын менежментийг нь “бэлчээрийн менежмент” болон газар ашиглалттай холбоотой бусад менежментүүдтэй нягт уялдаатай зохион байгуулах шаардлагатай байдаг тул орон нутгийн төр, захиргааны байгууллагуудтай хамтын ажиллагаагаа өргөжүүлэх, тогтмолжуулах хэрэгтэй байна. .

Хамгийн сайн “агнуурын менежмент” нь хамгийн сайн “газрын менежмент” гэдэг зарчмыг баримтлах ёстой. Энэ нь санхүү, удирдлага зохион байгуулалтаас дутахгүй “тогтвортой ашиглалт”-ын гол нөхцөл болно.

Зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны тогтвортой, хариуцлагатай байдал

Өнөөдрийн байдлаар “Хавцгай” агнуурын бүс нутгийг хариуцагч нь “Нүүдэлч салхи” ХХК. Цаашдаа энэ компаний удирдлагууд орон нутагт нөхөрлөл байгуулж гишүүдийг нь чадавхижуулах арга хэмжээ авч улмаар 1-2 жилийн дараа АБН-ийг хариуцан хамгаалах эрхийг нь чадавхижсан нөхөрлөлд шилжүүлэх бодлого баримталж байна. Ил тод байдлыг үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэх шаардлагатай. Үйл ажиллагаагаа, ялангуяа орлого зарлагатай холбоотой мэдээллээ оролцогч талууддаа ил тод мэдээлж байх нь итгэлцлийг бий болгон, элдэв хардлага сэрдлэгээс ангид байх боломж олгодог.

Ашиглалт бүр хяналттай хэрэгжих шаардлага тавьж байх ёстой. Энэ нь хууль бус үйлдлээс сэргийлнэ. Орон нутгийнханд түшиглэсэн агнуурын менежмент хариуцлагатай хэрэгжих нь тогтвортой байдлын нэг нөхцөл болно.

3.5. Мониторингийн судалгаа, замлал

Мониторингийн судалгааны замлалыг тогтоох шаардлагатай. Энэ замлалд эхний жилүүдэд “Нүүдэлч салхи” ХХК хариуцан сар бүр мониторинг хийх ба цаашдаа нөхөрлөлүүдээс сонгогдсон байгаль хамгаалагчид үргэжлжлүүлэн хийх хэрэгтэй. Олон замлал тогтоогдвол замлал бүрд ажиглалт зэрэг эхэлж зэрэг дуусах шаардлагатай байдаг.

3.6. Агнуурын бүс нутгийн хамгаалалтын менежмент

(“Хавцгай” агнуурын бүс нутгийн агнуурын менежментийг төлөвлөгөөг хавсаргав)

Дөрөв. Бусад

4.1. Агнуур зохион байгуулалтын зардал

Нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалтыг “Нүүдэлч салхи” ХХК захиалж, санхүүжүүлэв.

Дүгнэлт

1. “Хавцгай” АБН-т эхний жилд 2 тэх агнуулах боломжтой.
2. 2015 оноос хамгаалалтын ажлын үр нөлөө, мониторингийн болон популяцийн нэмэлт судалгааны дүнг харгалзан агнах тоог өөрчлөх боломжтой.

Зөвлөмж

“Хавцгай” агнуурын бүс нутгийн менежментийн төлөвлөгөөг сайжруулж шинэчлэхдээ дараах чиглэлийг төлөөлөл болгон сонгоход анхаарах хэрэгтэй, үүнд:

1. Янгир ямааны популяц, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлүүд, амьдрах орчны нөхцөл,
2. Хариуцан хамгаалах бүтцийг сайжруулах асуудлыг орон нутгийн иргэдийн төлөөллүүд, бусад байгууллагуудтай хамтран хэлэлцэж шийдвэрлэх,
3. Тус АБН-ийн хамгаалалтын менежментэд шаардлагатай орлогыг зөвхөн ангаас бүрдүүлэхэд хангалттай бус байж болох тул орлогын нэмэлт боломжийг судлан хэрэгжүүлэх,
4. Нөхөрлөлүүдийг байгуулах, чадавхижуулах сургалтыг эхлүүлэх ажлыг 2014 оны эхний улиралд багтаан шийдвэрлэх хэрэгтэй.

Ном зүй

1. Амгаланбаатар.С, 2011. “Монгол дахь агнуур зохион байгуулалтын хөгжил”, Монгол орны агнуурын амьтдын судалгаа, хамгаалал, ашиглалтын зарим асуудал, онол практикийн бага хурлын эмхтгэл, хууд. 109-114.
2. “Амьтны аймгийн тухай” хууль (2012)
3. “Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам” Засгийн газрын тогтоолын хавсралт, 2011 он.
4. Дуламцэрэн.С, 1970. Монгол орны хөхтөн амьтан тодорхойлох бичиг. Улсын хэвлэл. УБ.
5. Дуламцэрэн.С, Дэлэнтний ангилал зүй, ангилбарын монгол нэр томъёо (латин-монгол-англи-орос). Улсын нэр томъёоны комиссын мэдээ. Улаанбаатар хот. хуу.72

***“Хавцгай” АБН-ийн нарийвчилсан агнуур зохион
байгуулалтын тайлан бичсэн:***

***С.Амгаланбаатар
С.Батдорж***